

การพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน A Study of Potential in Self-Reliance Development at the Village Level

ดร.ศิริ ฮามสุโพธิ์*

Dr.Siri Hamsupho

บทคัดย่อ

ในการที่หมู่บ้านจะพึ่งตนเองได้นอกจากจะทำให้สามารถปรับตัวและรักษาความสมดุลระหว่างภายในชุมชนกับกระแสโลกาภิวัตน์ได้แล้ว ยังเป็นการแก้ไขภาวะเศรษฐกิจที่เผชิญอยู่ในปัจจุบันได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดการพึ่งตนเองประเมินศักยภาพการพึ่งตนเอง หากกลยุทธ์หรือแนวทางเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองและเพื่อพัฒนาโยบายการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ซึ่งหน่วยงานในการวิจัยในครั้งนี้เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ เลย และหนองบัวลำภู จำนวน 40 หมู่บ้านๆ ละ 30 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้น 1,200 ครัวเรือน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน หรือตัวแทน และการประชุมกลุ่มระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญด้วยไฟเทคนิค และศึกษาเฉพาะกรณี วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และวิธีทางสถิติ เช่น ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ปัจจัย และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ

* รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์

ผลการวิจัยพบว่า หมู่บ้านจะพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องประกอบด้วยตัวชี้วัด 5 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากร ด้านจิตใจ และด้านสังคมวัฒนธรรม ซึ่งศักยภาพในการพึ่งตนเองทั้ง 5 ด้านของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างในครั้งนี้อยู่ในระดับต่ำ ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านแรงงาน ภาวะผู้นำ การมีจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกของหมู่บ้านหรือชุมชน การรวมกลุ่มหรือสร้างเครือข่าย ทุนทางสังคมในหมู่บ้าน การเรียนรู้ร่วมกันของประชาชนในหมู่บ้าน ศักยภาพของหมู่บ้านในการจัดการและพัฒนาตนเอง และการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในหมู่บ้าน

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้เสนอให้มีนโยบายการพัฒนาศักยภาพ การพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน นโยบายนี้เมื่อนำไปปฏิบัติจะต้องผ่านกลยุทธ์ที่ประกอบด้วย การปฏิรูประบบบริหาร โดยมีการปฏิรูประบบราชการของกระทรวง ทบวง กรม เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาและบริการประชาชน และการพัฒนาศักยภาพด้านความพร้อมของผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน และประชาชน ซึ่งทั้ง 2 ด้าน จำเป็นจะต้องทำควบคู่กันไป

Abstract

Self-reliance village can evolve to the necessary adjustment and the required balance between localization and globalization. Therefore, promoting self-reliance at the village level is considered to be one of the viable strategies to alleviate, if not totally solve, the economic crisis that Thailand is facing. For this reason, the researcher pursues this topic with several objectives. Methodologically, this research develops a set of indicators for actual assessment of the degrees of self-reliance in the sampled village. Strategically, this study seeks to promote and

formulate the policy on self-reliance at the village level. Therefore, the main unit of analysis is this research is village level.

Forty villages were randomly selected from the provinces of Khon Kaen, Chaiya Phum, Loei and Nongbua Lamphu. Within each selected village, 30 families were also randomly selected, which made up a total of 1,200 families to be interviewed. The main data collection instrument used in this research was a set of questionnaires to be used in the interviewers head of family or his (her) representative. Data were also collected through group process technique, mainly the Delphi Technique. As a result, both quantitative and qualitative data were collected and analyzed. Quantitative data were analyzed by various statistical techniques such as percentile, mean, standard deviation, factor analysis and multiple regression. To enrich the findings of the research, qualitative data were analyzed by content analysis; and the results were brought into the attention of development experts for interpretation and confirmation.

This study found that 5 elements, namely, technology or production tool, economy, resources, mentality and socio-cultural, formed the core of measurement scale for assessing the level of self-reliance. The potentiality of self-reliance among the sampled village in this study was quite low. The factors related to this low level of self-reliance were; lack of skilled and young labour forces in the studied village, visible community leadership, low sense of belonging to the village inability to form a network of capital pool in the village, weak conducive of mutual learning environment for members of each village,

low potentiality of self management and village development, and lack of shared vision of people in the village.

This study recommends that a policy aiming of potential development for self reliance at the village level be declared by the government. This policy contains two strategies: structural reformation of administrative system, to enable all ministries and the departments to improve development function and services to people; and potential development of administrators, officers, community leaders and members of all village. These two strategies have to be implemented in tandem.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

การพึ่งตนเองของหมู่บ้านหรือชุมชนในชนบทถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 ของประชาชนทั้งประเทศไทยตั้งถิ่นฐานในชนบทและการประกอบอาชีพการเกษตรในหมู่บ้านทั้งสิ้น และที่สำคัญประชาชนในชนบทส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพที่ยากจน เจ็บป่วยและต้องการการศึกษา ประกอบกับชุมชนชนบทในปัจจุบันอยู่ในสภาพของการเสียสมดุล เพราะมีการดำเนินชีวิตได้โดยอาศัยปัจจัยภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ในขณะนี้พึ่งพิงปัจจัยภายในชุมชนน้อยลงตามลำดับ พุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเกิดการสั่นคลอน ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้เพื่อการบริโภคมากขึ้นหากปล่อยให้สภาพการเช่นนี้ต่อไปย่อมส่งผลกระทบต่อทั้งการพึ่งตนเองในระดับประเทศอย่างแน่นอน การพัฒนาให้ชนบทสามารถพึ่งตนเองได้ จึงเป็นแนวทางที่รัฐบาลจะต้องให้ความสำคัญ โดยเฉพาะสถานการณ์วิกฤตเศรษฐกิจในปัจจุบัน (พิระสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ, 2544)

การพัฒนาชนบทของไทยได้เริ่มปรากฏขึ้นตั้งแต่แผนพัฒนาประเทศ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) แต่นโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นการแก้ปัญหาชนบทอย่างจริงจังได้ก่อตัวขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) ด้วยการจัดสรรงบประมาณลงไปสู่ตำบลในรูปแบบโครงการของการพัฒนาระบบตำบลแบบต่างๆ เช่น โครงการพัฒนาท้องถิ่นและช่วยเหลือประชาชนในชนบทให้มีความทำในฤดูแล้ง หรือที่เรียกกันว่าโครงการเงินผัน โครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจชนบทที่ประสบภัยธรรมชาติ เป็นต้น โครงการเหล่านี้เริ่มสะท้อนให้เห็นทิศทางของนโยบายที่ต้องการจะผลักดันการพัฒนาชนบทโดยข้ามขั้นตอนการบริหารงบประมาณจากส่วนกลาง (สำนักคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539) ลงไปสู่ประชาชนในชนบทโดยตรงอย่างรวดเร็วและสอดคล้อง หรือใกล้เคียงกับปัญหาความต้องการของประชาชนอันเป็นปัญหาเร่งด่วนที่เกิดขึ้นรุนแรงตามช่วงฤดูกาลและมีลักษณะเฉพาะหน้าอย่างซ้ำซาก

ต่อมาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) รัฐได้ให้ความสนใจและความสำคัญต่อการพัฒนาชนบท และการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐมากขึ้น โดยมีการกำหนดรูปแบบและวิธีการปฏิบัติที่ชัดเจนตั้งแต่ระดับชาติ จังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน โดยเน้นให้ประชาชนรู้จักการช่วยเหลือตนเองในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตน อีกทั้งยังมีการยุบเลิกคณะกรรมการบริหารพัฒนาของทุกหน่วยงานเปลี่ยนไปเป็นองค์กรการบริหารพัฒนาชนบทแห่งชาติที่ตั้งขึ้นมาใหม่แทน โดยให้มีการดำเนินงานภายใต้ระบบข้อมูลและแผนงานเดียวกันและยังคงยึดถือกระบวนการแผนจากล่างขึ้นบนเช่นเดิม แต่เนื่องจากคตินิยมของภาครัฐที่ขาดความเชื่อถือในศักยภาพของประชาชนนโยบายการพัฒนาชนบทจึงกำหนดไว้ว่า “ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเป็นผู้วิเคราะห์ปัญหาและเลือกโครงการรองรับที่ตนต้องการ สำหรับการแก้ปัญหาหมู่บ้านชนบทของตน” ซึ่งเท่ากับเป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนตัดสินใจ ภายใต้กรอบแผน แผนงาน โครงการ และแนวทางการดำเนินงานที่หน่วยงานกำหนดไว้อย่างเคร่งครัดเช่นเดิม

จากการประเมินผลการพัฒนาชนบทตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 และฉบับที่ 8 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2543) ได้ชี้ให้เห็นว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจถึงร้อยละ 7-8 ต่อปี นั้น ก็ตามแต่ไม่ได้ทำให้ผลการพัฒนานั้นยั่งยืนแต่ประการใด ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาที่ผ่านมาเพียงแต่ทำให้เศรษฐกิจดีแต่สังคมมีปัญหา การพัฒนาจึงไม่ยั่งยืน เพราะตัวเลขดังกล่าว เป็นเพียงตัวชี้วัดเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพอีกทั้งการพัฒนานั้นไม่ได้สร้างภูมิคุ้มกันให้หมู่บ้านเข้มแข็งได้เลย จึงทำให้มีสภาพที่อ่อนแอจนไม่สามารถพึ่งตนเองได้มาตลอด ซึ่งต่อมาได้มีนักวิชาการทางการพัฒนาได้นำเสนอแนวคิด และงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ในทุกๆด้านในหมู่บ้าน เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม ในฐานะความเป็นท้องถิ่นหนึ่งของสังคมโลก (Globalization) (พิรสิทธิ์ คำนวนศิลป์, 2543)

ดังนั้น คำถามของนักวิจัยที่สำคัญในครั้งนี้นี้จึงมีอยู่ว่า ทำไมหมู่บ้านของชนบทจึงยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งๆ ที่รัฐบาลได้กำหนดนโยบายและกลยุทธ์หรือแนวทางการพัฒนาชนบทมาแล้วตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-8 อีกทั้งยังมีหน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนได้ให้ความสนใจต่อการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านมาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง จนถึงกับมาการวิจัยเพื่อแสวงหารูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านในชนบทอย่างหลากหลายซึ่งต่างก็เน้นที่ความเข้มแข็งและความสามารถในการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนเป็นสำคัญแล้วก็ตามแต่ยังพบว่าศักยภาพของหมู่บ้านกลับมีความอ่อนแอและมีการพึ่งพาการพัฒนามากกว่าการพึ่งตนเองซึ่งถือว่าเป็นประเด็นสำคัญของปัญหาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง คำถามเช่นนี้จึงเป็นที่มาของการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านในครั้งนี้

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยเพื่อแสวงหาคำตอบว่า ทำไมหมู่บ้านของชนบทจึงด้อยศักยภาพลงจนไม่สามารถพึ่งตนเองในเชิงพัฒนาได้และถ้าจะพึ่งตนเองให้ได้ควรมีปัจจัยอะไรบ้างเป็นตัวชี้วัด การพึ่งตนเองควรจะอยู่ในระดับใดจึงจะทำให้เกิดความ

ยั่งยืนหรือมีความมั่นคงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม ได้อย่างแท้จริง จนทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านดีขึ้น โดยจะทำการพัฒนาตัวชี้วัดการพึ่งตนเองให้สอดคล้องระหว่างทฤษฎีกับการกำหนดรูปแบบของปัญหาและตัวแปรที่เกี่ยวข้องอีกทั้งยังจะทำการวิจัยหากกลยุทธ์และตัวแปรที่เกี่ยวข้องเชิงทฤษฎี เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพตลอดจนกำหนดนโยบายที่เหมาะสมกับเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองจนสามารถแข่งขันในตลาดโลกได้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน
2. เพื่อประเมินศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน
3. เพื่อศึกษาหากกลยุทธ์หรือแนวทางเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน
4. เพื่อพัฒนานโยบาย พัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การพัฒนาตัวชี้วัดศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านโดยเริ่มด้วยการทบทวนเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องการประชุมระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญโดยใช้ Delphi technique ครั้งที่ 1 และการสร้างแบบวัดหรือเครื่องมือวัดศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านโดยจำแนกออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. ผู้วิจัยได้นำแบบวัดหรือเครื่องมือที่สร้างขึ้นและผ่านการพัฒนาหรือปรับปรุงแก้ไขจากขั้นตอนที่ 1 แล้วนำไปทำการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่าง จำนวน 1,200 ครัวเรือนใน 40 หมู่บ้าน ของพื้นที่จังหวัด

ขอนแก่น ชัยภูมิ เลยและหนองบัวลำภู เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนเห็นระดับของศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ของทั้ง 4 จังหวัด ว่ามีมากน้อยเพียงใด อีกทั้งหาให้ได้ว่า หมู่บ้านใดมีศักยภาพการพึ่งตนเองที่สูงที่สุด และต่ำที่สุด ทั้งนี้เพื่อลงไปทำการศึกษาเฉพาะกรณี เพื่อหาอำนาจจำแนกของเครื่องมือ

2. ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้หาตัวแบบการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านโดยใช้วิธีการทางสถิติในระดับหมู่บ้านทั้ง 40 หมู่บ้าน ผนวกเข้ากับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์สัมภาษณ์ และกระบวนการกลุ่มในการศึกษาเฉพาะกรณีทั้ง 2 หมู่บ้าน ที่มีศักยภาพการพึ่งตนเองสูงและต่ำ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้นำเสนอแนะแนวคิดและประสบการณ์เกี่ยวกับกลยุทธ์ในการพัฒนาหมู่บ้านจากการไปศึกษาเฉพาะกรณีเพิ่มเติมอีกด้วย

ขั้นตอนที่ 3 การหากลยุทธ์ในการพัฒนาศักยภาพ การพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านโดยการนำเอาข้อมูลเชิงปริมาณ และข้อมูลเชิงคุณภาพจากขั้นตอนที่ 2 มาใช้เป็นปัจจัยนำเข้าในการประชุมระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญได้ข้อสรุปและข้อเสนอแนะ 2 ประการ คือ

1. การอธิบายตัวแบบการพึ่งตนเองเพิ่มเติมจากตัวแบบที่ได้จากการวิเคราะห์เชิงปริมาณด้วยวิธีการทางสถิติซึ่งได้แก่ศักยภาพการพึ่งตนเองหรือความเข้มแข็งของหมู่บ้าน

2. กลยุทธ์การพัฒนาในระดับหมู่บ้านเพิ่มเติมที่ได้จากการศึกษาเฉพาะกรณีซึ่งได้แก่กลยุทธ์การปฏิรูประบบราชการ (Structural reform) และกลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพความพร้อม (Potential development) ขององค์กรผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ผู้นำ และประชาชน

ขั้นตอนที่ 4 การพัฒนานโยบาย การพัฒนาศักยภาพ การพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน โดยการนำเอาข้อมูล ขั้นตอนที่ 2 และ 3 มาเข้าสู่กระบวนการระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ของนโยบายการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

ประชากรกลุ่มเป้าหมาย

การกำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมายนี้ผู้วิจัยได้กำหนดออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญทางด้านการพัฒนานักบริหาร และนักวิชาการที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ทางด้านการพัฒนาชุมชน และการวิจัย จำนวน 17 คน

2. กลุ่มประชาชน ซึ่งประกอบด้วยหัวหน้าครัวเรือน หรือตัวแทนของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างทั้ง 40 หมู่บ้าน ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ เลย และหนองบัวลำภู

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือและจำแนกออกเป็น 2 ชุด ดังนี้

1. แนวคำถาม ในการประชุมระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้ Delphi technique ครั้งที่ 1 ผู้วิจัยได้สร้างแนวคำถามขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบคำถาม เกี่ยวกับการพัฒนาตัวชี้วัดศักยภาพการพึ่งพาตนเองและแนวคำถามในการประชุมระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้ Delphi technique ครั้งที่ 2 เพื่อใช้เป็นกรอบคำถามเกี่ยวกับการกำหนดตัวแบบหรือกลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเอง และการพัฒนาโยบายการพัฒนาที่เอื้อต่อการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

2. แบบวัดศักยภาพการพึ่งตนเอง ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นมาจากการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านและชุมชนเข้มแข็ง ตลอดจนจากการระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญครั้งที่ 1 ต่อจากนั้นจึงนำมาสังเคราะห์ พัฒนาเป็นแบบวัดหรือเครื่องมือ จำแนกออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ คณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับหมู่บ้านฯ ละ 1 ชุด รวมทั้งสิ้น 40 ชุด และสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน หรือตัวแทน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านฯ ละ 30 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้น 1,200 ชุด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนและระยะเวลาที่กำหนดไว้ตามแผนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยตามลำดับดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมจากการทบทวนเอกสารจากแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดศักยภาพการพึ่งตนเองหรือชุมชนเข้มแข็งในระดับหมู่บ้าน ในระหว่าง 1 เมษายน 2543 ถึง 1 มีนาคม 2544 เพื่อนำไปสังเคราะห์เป็นตัวชี้วัด และเป็นปัจจัยในการนำเข้าการประชุมระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญ

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการประชุมระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญ ครั้งที่ 1 ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2544 ระหว่างเวลา 08.30-17.00 น. ห้องประชุมพิภพทองชั้น 15สถาบันราชภัฏธนบุรี กรุงเทพมหานคร โดยใช้ Delphi technique เพื่อนำไปสังเคราะห์และพัฒนาเป็นตัวชี้วัดและสร้างแบบวัดหรือเครื่องมือวัดศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน โดยการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนเพื่อศักยภาพการพึ่งตนเองในแต่ละครัวเรือน ในระหว่าง 1 สิงหาคม ถึง 30 พฤศจิกายน 2544

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านที่มีศักยภาพการพึ่งตนเองที่มีค่าเฉลี่ยคะแนนสูงสุดกับหมู่บ้านที่มีศักยภาพการพึ่งตนเองที่มีค่าเฉลี่ยคะแนนต่ำสุดในระหว่าง 1 มีนาคม 2545 ถึง 1 เมษายน 2545 โดยการใช้การสังเกตสภาพความเป็นอยู่ในหมู่บ้านรวมทั้งสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและความเข้มแข็งในชุมชนและการรวมกลุ่ม การสัมภาษณ์กระบวนการกลุ่มผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการในระหว่าง 1 มีนาคม 2445 ถึง 31 พฤษภาคม 2545 เพื่อนำไปสังเคราะห์เป็นปัจจัยนำเข้าในการประชุมระดมสมองของ

ผู้เชี่ยวชาญเพื่อกำหนดตัวแบบหรือกลยุทธ์ในการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับหมู่บ้าน

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ผลการวิจัยมีความถูกต้อง สมบูรณ์ ตามหลักวิชาการ และสามารถนำไปใช้อ้างอิงในฐานะเป็นตัวแทนในระดับหมู่บ้านของชาวชนบทไทยได้เป็นอย่างดีจึงเริ่มต้นการวิเคราะห์และสังเคราะห์เข้าด้วยกันกับแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ผลงานวิจัยมีความสอดคล้องกับข้อเท็จจริงและนำไปใช้มากที่สุดซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ลักษณะทางประชากร ผู้วิจัยได้นำสัดส่วน เพศ อายุเฉลี่ย สัดส่วนวัยแรงงาน และขนาดครัวเรือนมาวิเคราะห์ซึ่งสัดส่วนเพศ อันหมายถึง จำนวนประชากรเพศชาย ต่อจำนวนประชากรเพศหญิงในหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างในหมู่บ้านทั้ง 40 หมู่บ้านพบว่า มีสัดส่วนเพศ เท่ากับ 96.0 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในหมู่บ้านทั้ง 40 หมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างนี้ มีประชากรเพศชายน้อยกว่าเพศหญิง ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้ก็คล้ายคลึงกับสัดส่วนเพศในระดับประเทศที่มีค่าเท่ากับ 97.0 การที่ประชากรเพศหญิงมีมากกว่าประชากรเพศชาย อาจเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะอายุขัยเฉลี่ยของประชากรเพศหญิงสูงกว่าประชากรเพศชาย และการเคลื่อนย้ายแรงงานทางเพศชายในระดับพื้นที่ในชนบทจะมีมากกว่าแรงงานเพศหญิง

สำหรับอายุขัยเฉลี่ยของประชากรในหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่าง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 36.1 เมื่อเปรียบเทียบกับอายุเฉลี่ยของประชากรทั้งประเทศจะมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 33.3 ซึ่งชี้ให้เห็นว่าอายุเฉลี่ยในระดับพื้นที่ชนบทเมื่อเปรียบเทียบกับทั้งประเทศจะมีความแตกต่างกันไม่มากเช่นกัน ทั้งนี้อาจจะเกิดจากการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ในชนบทซึ่งได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างของประชากรในชนบทตามกลุ่มอายุ คือกลุ่มเด็กวัยแรงงาน และผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงไปด้วย และสัดส่วนของวัยแรงงานของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่าง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 65.2 สัดส่วนวัยแรงงานของทั้ง

ประเทศที่มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 63.4 ขนาดครัวเรือนที่เป็นลักษณะทางประชากรของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างเท่ากับ 4.5 คน ซึ่งก็มีค่าใกล้เคียงกับขนาดครัวเรือนโดยเฉลี่ยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้จากการสำมะโนประชากรทั้งประเทศในปี พ.ศ. 2543 ซึ่งมีค่าเท่ากับ 4.1 คนต่อครัวเรือน จึงกล่าวได้ว่าลักษณะทางประชากร ซึ่งหมายถึง สัดส่วน เพศ อายุเฉลี่ย สัดส่วนวัย แรงงานและขนาดของครัวเรือน เฉลี่ยของประชากรของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่าง ทั้ง 40 หมู่บ้านมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากลักษณะทางประชากรของประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ โครงสร้างทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกันมาก

2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านในชนบทยังเป็นตัวสะท้อนให้เห็นทั้งศักยภาพและผลการพัฒนาหมู่บ้านในชนบทแต่ละแห่งไปพร้อมๆ กัน แต่จากการเก็บตัวอย่างในครั้งนี้ พบว่า ตัวอย่างที่ทำการวิจัยเป็นเกษตรกรรมเป็นตัวอย่าง ดังนั้น จึงจะพิจารณาเฉพาะสัดส่วนของประชากรที่มีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งพบว่ามีค่าสัดส่วนเฉลี่ยเท่ากับ 60.0 แสดงให้เห็นว่า ประชากรใน 40 หมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักเช่นเดียวกับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยอาชีพที่เกษตรกรยึดถือเป็นอาชีพหลักใน 40 หมู่บ้านนี้ได้แก่ การทำสวนผัก ผลไม้ ทำนา และทำไร่สวนผสม

3. ลักษณะทางสังคม ในความหมายที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ หมายถึง ระดับการศึกษาของประชากรในหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างทั้ง 40 หมู่บ้าน ซึ่งวัดจากสัดส่วนของประชากรที่จบสูงกว่าระดับประถมศึกษารวมทั้งการบริการสังคมที่มีอยู่ในหมู่บ้าน

สัดส่วนของประชากรที่จบสูงกว่าระดับประถมศึกษาใน 40 หมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างมีค่าเฉลี่ยประมาณ 37.0 แสดงให้เห็นว่าประชากรส่วนใหญ่ใน 40 หมู่บ้านนี้ จบการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษา ประมาณร้อยละ 63.0 จบการศึกษาไม่เกินชั้นประถมศึกษา ซึ่งก็ใกล้เคียงกับการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่พบว่าแรงงานไทยในชนบทที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไปประมาณร้อยละ 68.0 จบการศึกษาไม่เกินระดับประถมศึกษา แสดงให้เห็นว่าระดับ

คุณภาพการศึกษาของคนชนบทยังอยู่ในระดับต่ำและด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อขีดความสามารถในการเพิ่มประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจของประเทศทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค สำหรับการพัฒนาาระบบความมั่นคงทางสังคมได้ขยายขอบเขตการดำเนินงานอยู่ในวงแคบๆ เฉพาะแรงงานในระบบเท่านั้นยังไม่สามารถดำเนินงานไปถึงกลุ่มแรงงานนอกระบบโดยเฉพาะแรงงานภาคเกษตรในชนบทซึ่งเป็นแรงงานส่วนใหญ่ของประเทศ

ในส่วนการบริการวิชาการทางสังคมที่พบในหมู่บ้านหรือชุมชน ได้แก่ สถานีอนามัย องค์การบริหารส่วนตำบล โทรศัพท์สาธารณะ และระยะทางจากอำเภอพบว่า

สถานีอนามัยซึ่งเป็นระบบบริการทางสาธารณสุขขั้นพื้นฐานในหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างมีร้อยละ 35.0 ซึ่งเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงการกระจายตัวและการเข้าถึงการให้บริการทางสาธารณสุขของรัฐอันจะส่งผลให้การประกันคุณภาพของคนในชนบทมีแนวโน้มดีขึ้น

สำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งถือเป็นองค์การที่มีบทบาทสำคัญต่อการบริหารจัดการในระดับตำบลในหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่าง พบว่า มีองค์การบริหารส่วนตำบลตั้งอยู่ถึงร้อยละ 40.0 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การเลือกตัวอย่างในครั้งนี้ โนม์เอียงไปในทางการคัดเลือกหมู่บ้านใหญ่ที่มีสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลตั้งอยู่ซึ่งอาจจะเบี่ยงเบนไปในการพึ่งตนเองมากกว่าปกติทั่วๆ ไป

โทรศัพท์สาธารณะซึ่งถือเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่ใช้ในการสื่อสารและพัฒนาที่มีอยู่ในหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างทั้ง 40 หมู่บ้าน มีค่าเฉลี่ยหมู่บ้านละ 2.3 เครื่อง ซึ่งเป็นตัวชี้วัดถึงการนำเอาทรัพยากรโครงสร้างพื้นฐานมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพหรือการผลิต และการปฏิสัมพันธ์ของคนทั้งในและนอกหมู่บ้านมีแนวโน้มสูงขึ้น และเช่นเดียวกับหมู่บ้านที่เลือกนี้ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านค่อนข้างใหญ่ จึงมีจำนวนเครื่องโทรศัพท์มากกว่าปกติ นอกจากนี้ยังพบว่า สัดส่วนประชากรที่จบการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษาที่มีอยู่ในหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างทั้ง 40 หมู่บ้าน มี

ค่าเฉลี่ยเป็น 36.8 ซึ่งเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงระดับคุณภาพของประชากรที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับศักยภาพการพึ่งตนเองทั้งทางด้านเทคโนโลยีการประกอบอาชีพการใช้ทรัพยากรจิตใจพัฒนาและสังคม วัฒนธรรมยังอยู่ในระดับต่ำในขณะเดียวกันยังพบอีกว่า และในขณะเดียวกันลักษณะของข้อมูลทางด้านระยะทางของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างทั้ง 40 หมู่บ้าน มีระยะทางห่างจากอำเภอเฉลี่ยเท่ากับ 12.7 กิโลเมตร ซึ่งเป็นชี้วัดให้เห็นถึงการใช้เวลาในการเดินทางเพื่อการดำเนินกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจหรือการประกอบอาชีพในเมืองได้ไม่ยากนัก แต่จากการสังเกตสภาพของถนน พบว่าถนนอยู่ในสภาพที่รถยนต์ไม่สามารถสัญจรไปมาได้โดยสะดวกตลอดทั้งปีโดยเฉพาะในฤดูฝน ซึ่งนับว่าเป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพและพัฒนาอยู่ไม่น้อย

กล่าวโดยสรุปจากการวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะทางประชากรเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ พบว่า มีลักษณะที่ไม่แตกต่างไปจากลักษณะทางประชากรเศรษฐกิจและสังคมของประชากรในระดับประเทศแต่ก็มีบางลักษณะ เช่น ขนาดของหมู่บ้านและบริการโครงสร้างพื้นฐานที่ดีกว่าหมู่บ้านปกติทั่วไป ซึ่งชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมภายนอกได้ค่อนข้างชัดเจนยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

ผลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. การพัฒนาตัวชี้วัดศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ซึ่งมีส่วนประกอบ 5 ด้าน ดังนี้

1.1 เทคโนโลยี (Technology) หรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ

1) ความสมดุลทางเทคโนโลยี (Technological balance) ร้อยละของครัวเรือนที่มีการใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ทั้งแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่ ร้อยละของครัวเรือนที่มีการใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบ

อาชีพในหมู่บ้านหลากหลายประเภทและร้อยละของครัวเรือนที่มีการใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพที่ใช้และสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่ใช้เป็น

2) ความสามารถทางเทคโนโลยี (Technological ability) ร้อยละของครัวเรือนที่มีความสามารถบำรุงรักษาเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพในหมู่บ้านได้ด้วยตนเอง และร้อยละของครัวเรือนที่มีความสามารถในการนำเอาทรัพยากรหรือวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ในการผลิตเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพในหมู่บ้าน

3) การสร้างเครือข่ายทางเทคโนโลยี (Technological networks) ร้อยละของครัวเรือนที่มีการรวมกลุ่มเพื่อการร่วมใช้และบำรุงรักษาเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพกับบุคคลหรือกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านและร้อยละของครัวเรือนที่มีการสร้างเครือข่าย เพื่อการผลิตและถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพกับชุมชนหรือหมู่บ้านอื่น

1.2 เศรษฐกิจ (Economics) หรือการประกอบอาชีพ

1) ความสมดุลทางเศรษฐกิจ (Economics balance) ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกที่มีความหลากหลายในการประกอบอาชีพ ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้กับรายจ่ายสมดุลกันหรือมีรายได้มากกว่ารายจ่าย และร้อยละของครัวเรือนที่ใช้ต้นทุนในการผลิตหรือต้นทุนในการผลิตการประกอบอาชีพต่ำกว่ารายได้จากผลผลิต

2) ความสามารถทางเศรษฐกิจ (Economics ability) ร้อยละของครัวเรือนที่มีความสามารถในการนำเอารายได้ไปลงทุนเพื่อประกอบอาชีพในหมู่บ้าน ร้อยละของครัวเรือนที่มีความสามารถในการระดมทุนเพื่อการประกอบอาชีพจากภายในหมู่บ้าน และร้อยละของครัวเรือนที่มีความสามารถในการนำเอาผลผลิตไปขายทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน

3) การสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจ (Economic networks) ร้อยละของครัวเรือนที่มีการรวมกลุ่มกันประกอบอาชีพหรือการซื้อขายกับบุคคลหรือกลุ่มต่างๆ ภายในหมู่บ้าน ร้อยละของครัวเรือนที่มีการสร้างเครือข่ายในการประกอบอาชีพกับ

ชุมชนหรือคนในหมู่บ้านอื่น และร้อยละของครัวเรือนที่มีการสร้างเครือข่ายในการระดมทุนและปัจจัยการผลิตหรือการประกอบอาชีพหรือการประกอบอาชีพจากภายนอกหมู่บ้าน

1.3 ทรัพยากร (Resources)

1) ความสมดุลทางธรรมชาติ (Resources balance) ร้อยละของครัวเรือนที่มีความพร้อมทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ทรัพยากร ดิน น้ำ ภูมิอากาศ พลังงาน ฯลฯ เพื่อการประกอบอาชีพในหมู่บ้านและร้อยละของครัวเรือนที่มีความพร้อมทางด้านทรัพยากรโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์สาธารณะ ชลประทาน ฯลฯ เพื่อการประกอบอาชีพในหมู่บ้านสัดส่วนของคนในวัยแรงงานในหมู่บ้าน

2) ความสามารถทางทรัพยากร (Resources ability) ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ พลังงาน เพื่อการประกอบอาชีพในหมู่บ้าน และร้อยละของครัวเรือนที่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์สาธารณะ ประปา คลองส่งน้ำ เพื่อการประกอบอาชีพในหมู่บ้าน สัดส่วนของคนในวัยแรงงานของครัวเรือนที่สามารถใช้ประกอบอาชีพในหมู่บ้าน

3) การสร้างเครือข่ายทางทรัพยากร (Resources networks) ร้อยละของครัวเรือนที่มีการรวมกลุ่มกันกับครัวเรือนอื่นภายในหมู่บ้านเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการประกอบอาชีพภายในหมู่บ้านร้อยละของครัวเรือนที่มีการรวมกับครอบครัวอื่นภายในหมู่บ้านเพื่อใช้ประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานในการประกอบอาชีพภายในหมู่บ้าน และร้อยละของครัวเรือนภายในหมู่บ้านที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรโครงสร้างพื้นฐานในการประกอบอาชีพอยู่ในหมู่บ้าน

1.4 จิตใจ (Mental)

1) ความสมดุลทางจิตใจ (Mental balance) ร้อยละของครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือน คิดว่าตนสามารถเข้าร่วมระดมความคิดเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ร้อยละของครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนคิดว่าตนสามารถเสียสละกำลังกายเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน และร้อยละของครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนคิดว่าตนสามารถเสียสละกำลังทรัพย์หรือเงินเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน

2) ความสามารถทางจิตใจ (Mental ability) ร้อยละของครัวเรือนที่มีการเข้าร่วมระดมความคิดเพื่อริเริ่มสร้างสรรค์การพัฒนาหมู่บ้าน ร้อยละของครัวเรือนที่มีการเสียสละกำลังกายเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน และร้อยละของครัวเรือนที่มีการเสียสละกำลังทรัพย์หรือเงินเพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน

3) การสร้างเครือข่ายทางจิตใจ (Mental networks) ร้อยละของครัวเรือนที่ได้รับคำแนะนำหรือความคิดเห็นจากคนในชุมชน หรือหมู่บ้านเมื่อประสบกับปัญหา ร้อยละของครัวเรือนเมื่อได้รับความช่วยเหลือจากคนในชุมชนหรือหมู่บ้าน ทางด้านกำลังกายเมื่อประสบกับปัญหา และร้อยละของครัวเรือนที่ได้รับความช่วยเหลือจากคนในชุมชนหรือหมู่บ้านทางด้านกำลังทรัพย์หรือเงินเมื่อประสบกับปัญหา

1.5 สังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural)

1) ความสมดุลทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural balance) ร้อยละของครัวเรือนที่มองเป็นว่าหมู่บ้านของตนเองยังสามารถรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้โดยไม่ปฏิเสธการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ๆ และร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศาสนา วัฒนธรรม (เช่น เทศกาลประจำปี งานบุญ งานบวช)

2) ความสามารถทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural ability) ร้อยละของครัวเรือนที่มองเห็นว่าหมู่บ้านของตนมีผู้นำบทบาทหน้าที่เข้มแข็งในการจัดการพัฒนาหรือแก้ปัญหาให้หมู่บ้าน และร้อยละของครัวเรือนที่มีความสามารถในการรวมเครือญาติมาร่วมกันพัฒนาและแก้ไขปัญหาในหมู่บ้าน

3) การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรม (Socio-Cultural networks) ร้อยละของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านหรือเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ร้อยละของครัวเรือนที่มีเครือข่ายอยู่นอกหมู่บ้าน และยังคงสนับสนุนทางด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมอยู่ และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่ยังคงมีการจัดกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม เช่น เทศกาลประจำปี การทำบุญประเพณี 12 เดือน ฯลฯ กับชุมชนอื่นหรือหมู่บ้านอื่นอย่างสม่ำเสมอ เป็นประจำทุกปี

2. การประเมินศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ซึ่งมีผลการประเมินดังนี้

เมื่อนำตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นไปประเมินศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างจำนวน 40 หมู่บ้าน 4 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า ศีตระดับการพึ่งตนเองของหมู่บ้านที่ศึกษาคำ (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 56.3) โดยพบว่า ด้านที่ต่ำที่สุด ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี เครื่องมือประกอบอาชีพส่วนตัวที่สูงที่สุด ได้แก่ ด้านสังคมวัฒนธรรม ทั้งนี้พบว่า ปัจจัยที่มีผลทำให้ศักยภาพการพึ่งตนเอง ในระดับหมู่บ้านต่ำจนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ คือ ปัจจัยทางด้านแรงงาน ซึ่งหมายถึงประชากรในวัยแรงงานมีน้อย จึงมีผลสำคัญต่อการนำปัจจัยตัวชี้วัดการพัฒนา ทั้ง 5 ด้าน โดนสิ้นเชิง

3. กลยุทธ์หรือแนวทางเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยกลยุทธ์หรือแนวทางการพัฒนา 8 ปัจจัยดังนี้

3.1 ปัจจัยทางด้านแรงงาน (Labours)

3.2 ปัจจัยทางด้านภาวะผู้นำ (Leadership)

3.3 ปัจจัยทางด้านจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกของหมู่บ้านหรือชุมชน (Conscience)

3.4 ปัจจัยทางด้านการรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่าย (Networks)

3.5 ปัจจัยทางด้านต้นทุนทางสังคมในหมู่บ้าน (Social Capital)

3.6 ปัจจัยทางด้านการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชนในหมู่บ้าน (Learning society)

3.7 ปัจจัยทางด้านศักยภาพของหมู่บ้านในการพัฒนาตนเอง (Self-community development)

3.8 ปัจจัยทางด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของหมู่บ้านในการพัฒนาตนเอง (Shared vision)

4. การพัฒนานโยบายพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

การที่จะพัฒนาหมู่บ้านให้สามารถพึ่งตนเองได้นั้น นโยบายนั้นว่ามีส่วนสำคัญยังต้องสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยจำแนกนโยบายออกเป็น 2 ประการ คือ

4.1 การปฏิรูประบบบริหารราชการ (Structure reform)

4.2 การพัฒนาศักยภาพความพร้อม (Potential development) ของผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ การเมือง และการบริหารจัดการ

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลในหัวข้อที่ผ่านมา ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยตามประเด็นต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ประเด็นที่หนึ่ง การพัฒนาตัวชีวิตในการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ประเด็นที่สอง การประเมินศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ประเด็นที่สาม กลยุทธ์หรือแนวทางเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน และประเด็นที่สี่ การพัฒนานโยบายการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านตามลำดับ ดังนี้

1. การพัฒนาตัวชี้วัดศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

จากการวิจัยที่พบว่าศักยภาพในการพึ่งตนเองในหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างทั้ง 40 หมู่บ้าน ของจังหวัดขอนแก่น ชัยภูมิ เลยและหนองบัวลำภู โดยภาพรวมของการพึ่งตนเองภายใต้กรอบตัวชี้วัด ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ เทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจหรือการประกอบอาชีพ ทรัพยากร จิตใจและสังคม วัฒนธรรม ยังอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำเพียงร้อยละ 56.3 การกระจายค่าเฉลี่ยและยังพบอีกว่าหมู่บ้านที่มีระดับการพึ่งตนเองต่ำกว่าเฉลี่ยร้อยละ 50 หรือครึ่งต่อครึ่ง หมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างทั้ง 40 หมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ยังพึ่งตนเองได้น้อยมากหรือแทบจะพึ่งตนเองไม่ได้เลย เพราะในความเป็นจริงแล้ว หมู่บ้านที่มีค่าคะแนนเฉลี่ย 100 คะแนน หรือใกล้เคียงที่สุดจะถือว่าสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งผลจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการเพิ่มองค์ความรู้จากที่เดิมที่ได้จากผลงานวิจัยของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2538) ที่ชี้ว่าการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชนบทขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ สังคม วัฒนธรรม โดยมี BAN ทำหน้าที่ในการจัดการให้เกิดความสมดุล ความสามารถ และการสร้างเครือข่ายในแต่ละด้าน ซึ่งผู้วิจัยก็ไม่ปฏิเสธที่จะอธิบายว่า ปัจจัยทั้ง 5 ด้าน มีความสำคัญต่อการพึ่งตนเองเพียงแต่ผู้วิจัยมองเห็นว่า ในรายงานวิจัยในอดีตยังขาดความสมบูรณ์ในการอธิบายศักยภาพการพึ่งตนเอง เช่น ขาดการมองหรือไม่ให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านการศึกษา ดังที่รามาดา (Ramata, 1985) และกรีน (Green, 1994) ชี้ว่า การจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับขีดความสามารถและตรงกับความต้องการของเกษตรกรในชนบทถือเป็นเครื่องมือที่พิเศษที่สุดที่จะเสริมสร้างในหมู่บ้านมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการวิเคราะห์หาตัวแปรในการอธิบายศักยภาพในการพึ่งตนเองระดับหมู่บ้านโดยการลดระดับตัวแปรทั้ง 11 ตัวลง ด้วยวิธีวิเคราะห์ปัจจัย (Factor analysis) ประกอบการพิจารณากับความจริงหรือความสมเหตุสมผลทางวิชาการ พบว่า ปัจจัยที่ 1 แสดงถึงศักยภาพของประชาชนของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่าง

ซึ่งแสดงว่าประชากรมีอายุเฉลี่ยประมาณ 36 ปี และมีระดับการศึกษาสูงสุดเพียงระดับประถมศึกษา จึงมีผลต่อทางเลือกในการประกอบอาชีพมีน้อยมาก ฉะนั้นการประกอบอาชีพของประชากรส่วนใหญ่จึงเป็นอาชีพเกษตรกรรม ปัจจัยที่ 2 แสดงถึงความต้องการทางสังคมของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ความต้องการใช้โทรศัพท์สาธารณะเพื่อนำมาใช้อำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพและชีวิตประจำวัน ก็ย่อมมีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ปัจจัยที่ 3 แสดงถึงการให้บริการทางสังคมของหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อหมู่บ้านมีขนาดใหญ่ก็ย่อมมีสมาชิกอาศัยจำนวนมาก และประชากรวัยแรงงานมีจำนวนมากขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน การพึ่งตนเองส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับการมีประชากรในวัยแรงงานสูง

2. การประเมินศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

การประเมินศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ในระดับหมู่บ้านจำแนกตามตัวชี้วัดการพึ่งตนเองในแต่ละด้านนั้นผู้วิจัยได้นำผลศึกษาทั้งในเชิงสถิติในเชิงคุณภาพตลอดจนการศึกษาเฉพาะกรณีอภิปรายร่วมกันเพื่อสะท้อนให้เห็นความแตกต่างของหมู่บ้านที่มีศักยภาพในกรณีพึ่งตนเองได้สูงสุดและต่ำสุดในแต่ละด้านโดยพิจารณาจากความสามารถ (Ability) ความสมดุล (Balance) และการสร้างเครือข่าย (Networks) ดังนี้

2.1 ทางด้านเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ พบว่าหมู่บ้านที่พึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพได้สูงนั้น เพราะหัวหน้าครอบครัวส่วนมากยังใช้เครื่องมือในการประกอบอาชีพที่ใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านหรือจากหมู่บ้านที่ใกล้เคียงนำมาผลิตขึ้นใช้เอง ซึ่งทำให้ลดต้นทุนในการผลิตได้เป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากการเก็บรักษาเครื่องมือ เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพหรือเทคโนโลยีเหล่านั้นไว้ได้หมู่บ้านหรือเก็บรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น คันไถ คราด เกวียน และเครื่องมือที่จำเป็นในการประกอบอาชีพอื่นๆ ซึ่งพร้อมที่นำมาใช้ตามฤดูกาล นอกจากนี้ยังพบอีกว่าตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงศักยภาพการพึ่งตนเองได้อย่างดีคือหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ยังมีความมั่นคงอยู่กับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ใน

การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้อย่างผสมผสานกลมกลืนกับเทคโนโลยีหรือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพสมัยใหม่ อีกทั้งยังก่อให้เกิดความหลากหลายของเครื่องมือเครื่องใช้ระหว่างเทคโนโลยีพื้นฐานและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งชี้ให้เห็นความสมดุลในการปรับใช้เทคโนโลยีเครื่องมือในการประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสมเพื่อเพิ่มผลผลิตให้กับครัวเรือนซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเทอร์รี่ (Terry, 1983) และงานวิจัยของสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศไทย (2538) ค้นพบว่า หมู่บ้านจะมีศักยภาพในการพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี หรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพได้นั้นต้องมีความสามารถในการบริหารจัดการ 3 ด้าน คือ ความสามารถในการผลิตความสมดุล และการสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน ในทางตรงข้ามหมู่บ้านที่พึ่งตนเองได้ต่ำ จะพบว่าเกือบทุกครัวเรือนมีการใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพแบบสมัยใหม่ ที่ต้องซื้อด้วยเงินราคาแพงทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2544) ที่อธิบายว่า การใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพแบบสมัยใหม่ถือเป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับการผลิตที่ได้รับ อีกทั้งยังถือว่าการใช้เทคโนโลยีในการประกอบอาชีพเกินความจำเป็นอีกด้วย

2.2 ทางด้านเศรษฐกิจหรือการประกอบอาชีพ พบว่า การประกอบอาชีพของหมู่บ้านที่มีศักยภาพการพึ่งตนเองได้สูงเพราะมีการประกอบอาชีพ มากกว่า 1 อาชีพ และมีรายได้โดยเฉลี่ยประมาณ 30,000-35,000 บาทต่อปีทั้งนี้เพราะหมู่บ้านเหล่านี้มีสภาพภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มดินอุดมสมบูรณ์และมีแหล่งน้ำธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ในปริมาณมากซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนทางธรรมชาติของหมู่บ้านที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพที่หลากหลายทั้งด้านเกษตร อุตสาหกรรมในครัวเรือนและการบริหารภายในหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ วัฒนาศิริ (Watanasiri, 1997) และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2538) และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2538) ที่อธิบายว่าการที่หมู่บ้านในชนบทจะพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน คณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน หัวหน้าครัวเรือน

และเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐต้องหาวิธีการปรับเปลี่ยนวิถีคิดจากการพึ่งพาทางเศรษฐกิจภายนอกไปเป็นการพึ่งเศรษฐกิจภายในหมู่บ้านเป็นหลักและรวมกลุ่มเพื่อการรวมทุนในรูปของสหกรณ์เป็นต้น ในทางตรงข้าม พบว่า หมู่บ้านที่มีศักยภาพการพึ่งตนเองต่ำ เพราะการประกอบอาชีพของประชาชนเพียงอาชีพเดียว มีรายได้ต่ำและสภาพทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นที่ดอนแห้งแล้งและขาดแหล่งน้ำที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับ สมบัติ อารังธัญวงศ์ (2539) ที่อธิบายว่า รากฐานปัญหาของหมู่บ้านเกิดจากการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ และแรงงานที่ไม่เต็มตามศักยภาพตลอดจนสถานะการย้ายถิ่นของแรงงานมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

2.3 ทางด้านทรัพยากร พบว่าหมู่บ้านที่สามารถพึ่งตนเองด้านทรัพยากรได้นั้น หมู่บ้านเหล่านั้นมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น มีแหล่งน้ำธรรมชาติพอเพียง ดินอุดมสมบูรณ์และป่าไม้ธรรมชาติผสมผสานกับป่าชุมชนซึ่งประชาชนได้ใช้ทรัพยากรเหล่านี้มาใช้ในการประกอบอาชีพและกิจกรรมอื่นๆ ที่ส่งเสริมให้เกิดรายได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังพบอีกว่าหมู่บ้านที่สามารถพึ่งตนเองได้ยังพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ ที่อ่านหนังสือ หอกระจายข่าว และประปาหมู่บ้าน เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสถาบันสถาบันวิจัยของ รามา กฤษณะ (Rama Krishna, 1998) ที่อธิบายว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางสังคมโดยประชาชนในชุมชนเองจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดความตระหนักถึงความเป็นเจ้าของร่วมกันได้เป็นอย่างดี ในทางตรงกันข้าม พบว่า หมู่บ้านที่มีศักยภาพการพึ่งตนเองได้ต่ำ เพราะสภาพดินไม่อุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ในการปลูกน้อย แหล่งน้ำดินเขินจนไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพได้แม้แต่้อย และตัวบ่งชี้ถึงความอ่อนแอของหมู่บ้าน คือ ผู้นำและผู้ตามขาดภาวะผู้นำในเชิงพัฒนาค่อนข้างมาก ทั้งนี้ อาจเกิดจากพื้นฐานทางการศึกษาของผู้นำ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เอ็มบีโอ (Mbeo,

1997) ที่รายงานผลการวิจัยว่าการศึกษาของผู้นำและประชาชนจะก่อให้เกิดความเจริญเติบโตทุกๆ ด้าน ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคมที่จะนำไปสู่การพัฒนา รวมทั้งช่วยให้สามารถค้นพบตนเองได้อย่างมีเหตุผล

2.4 ทางจิตใจ พบว่า หมู่บ้านที่สามารถพึ่งตนเองทางด้านจิตใจได้นั้นเพราะหัวหน้าครัวเรือนแต่ละครัวเรือน มีจิตสาธารณะหรือจิตใจพัฒนาหมู่บ้านของตนเองเป็นหลัก และไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งมีตัวอย่างจากหมู่บ้านที่พึ่งตนเองได้ ดังนี้ การประชุมระดมสมองร่วมกัน วิเคราะห์ปัญหาเพื่อนำผลไปวางแผนในการพัฒนาหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานประกอบคำอธิบายจากผู้นำหมู่บ้าน รวมถึงการรวมกลุ่มกันเพื่อจัดสวัสดิการสงเคราะห์งานศพและการช่วยเหลือทางด้านแรงงานในการทำกิจกรรมภายใต้วิถีชีวิตของชาวชนบทอย่างสม่ำเสมอซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2538) ที่อธิบายถึงปัญหาการพัฒนาจากอดีตถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่เกิดจากคนหรือจิตใจของคนที่ไม่พัฒนาทั้งสิ้น รายงานการวิจัยยังได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่าการที่ค่านิยมของคนในสังคมเปลี่ยนไปนิยมวัตถุมากกว่าคุณงามความดีหรือจิตใจ ซึ่งเป็นสาเหตุหลักนำไปสู่ปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมาเพราะเกิดจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลนั่นเอง ซึ่งพบว่าหมู่บ้านที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในชนบท ส่วนใหญ่จะเกิดจากความอ่อนแอหรือความด้อยทางจิตใจในการพัฒนาของผู้นำและประชาชนเป็นปัจจัยหลัก

2.5 ด้านสังคมวัฒนธรรม พบว่าหมู่บ้านที่สามารถพึ่งตนเองทางสังคมวัฒนธรรมได้นั้นเพราะหัวหน้าครัวเรือนของหมู่บ้านเหล่านั้นยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้อย่างเหนียวแน่นดังจะเห็นได้จากการดำเนินกิจกรรมในวันสำคัญตามประเพณีฮีต 12 คอง 14 หรือวัฒนธรรม 12 เดือน ของคนในท้องถิ่นของชาวอีสานตลอดจนวันสำคัญของชาติ พร้อมกับการบอกเล่าของผู้นำและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างภาคภูมิใจ ถึงความเป็นตัวของตัวเองในเชิงของความเป็นสังคมที่มีเอกภาพและมีวัฒนธรรมที่เข้มแข็งจนใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาหมู่บ้านให้มีความยั่งยืนมาเป็นเวลาอันยาวนาน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ นิคม พรหมมา

เทพย์ (2538) สุชาติ โคตรทุม (2541) และปรีชา สันนรมย์ (2541) ที่อธิบายว่าหมู่บ้านใดที่มีผู้นำและผู้ตามที่มีความตระหนักถึงและให้ความสำคัญกับการพัฒนาโดยยึดมั่นความเสียสละ ความซื่อสัตย์ต่อตนเองและบทบาทหน้าที่ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย มีการยอมรับวิทยาการสมัยใหม่ มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และคุณค่าวัฒนธรรม ก็ย่อมนำไปสู่ความเข้มแข็งต่อการพัฒนาได้เป็นอย่างดี ในทางตรงกันข้าม หมู่บ้านที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเองได้ในระดับต่ำเพราะเกิดจากผู้นำและผู้ตามภายในหมู่บ้านมีภาวะผู้นำและจิตใจพัฒนาต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่สนใจในคุณค่าทางวัฒนธรรมซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2538) ที่อธิบายว่า ถ้าผู้นำในหมู่บ้านใดมีภาวะผู้นำที่ขาดภาวะผู้นำ ต่างคนต่างอยู่ ไม่นำพากับขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเอง ย่อมส่งผลให้หมู่บ้านนั้นขาดความเป็นปึกแผ่นหรืออ่อนแอได้

3. กลยุทธ์หรือแนวทาง เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าจากผลการวิจัยในครั้งนี้ พบว่าหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างทั้ง 40 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพที่พึ่งตนเองได้น้อยมากหรือแทบจะพึ่งตนเองไม่ได้เลย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้หาตัวแบบของการพึ่งตนเองด้วยวิธีการทางสถิติ หรือเชิงปริมาณ และวิธีการเชิงคุณภาพโดยการประชุมระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญ โดยวิธีเทคนิคเดลไฟ พบว่า กลยุทธ์หรือแนวทางเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาซึ่งถือว่าเป็นตัวแบบของการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ประกอบด้วย 8 ปัจจัย ดังนี้

3.1 ปัจจัยทางด้านแรงงาน (Labours) ผลการวิจัยที่พบว่าศักยภาพเกี่ยวข้องกับปัจจัยแรงงานในหมู่บ้านเหล่านั้น แสดงให้เห็นว่าเมื่อหมู่บ้านที่เป็นตัวอย่างมีจำนวนคนในวัยแรงงานมากหมู่บ้านเหล่านั้นก็就会有หลากหลายทางด้านทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งจะทำได้ทำให้สามารถทำให้การสร้างงานหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลายตามมา เมื่อฐานทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านมีความหลากหลายโอกาสที่จะนำ

เทคโนโลยีแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่รวมทั้งการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์สาธารณะ คลองส่งน้ำ ฯลฯ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพและสังคมวัฒนธรรมก็มีมากขึ้น ซึ่งยังจะส่งผลไปสู่การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายเพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาหรือพัฒนาหมู่บ้านให้สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปีเตอร์ และเดวิด (Peter and David, 1984) และลิสค์ (Lisk, 1985) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่า การร่วมมือกันบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและงบประมาณของประชาชนในหมู่บ้านด้วยตนเองถือเป็นกลยุทธ์การพัฒนาอีกทางหนึ่ง ที่ตรงกับสภาพปัญหาของหมู่บ้านได้อย่างแท้จริง

3.2 ปัจจัยทางด้านภาวะผู้นำ (Leadership) ผลการวิจัยที่พบว่าภาวะผู้นำเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงศักยภาพการพึ่งตนเองได้นั้นแสดงให้เห็นว่าบทบาทของผู้นำจะมีบทบาทประสานงานกับสมาชิกขององค์กรต่างๆ ในหมู่บ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาหมู่บ้านร่วมกัน อีกทั้งผู้นำทางธรรมชาติที่เป็นภูมิปัญญาในสาขาต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น ภูมิปัญญาทางด้านสมุนไพร ทางด้านการเกษตร ทางด้านเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น ยังต้องทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ความสามารถไปสู่คนรุ่นใหม่ที่มีความสามารถ มีอุดมการณ์ในการพัฒนา มีความซื่อสัตย์และเสียสละยืนหยัดร่วมกับบุคคลอื่นในการแสดงออกถึงความเป็นเจ้าของหมู่บ้านได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อคินรพีพัฒน์(2527) ที่ชี้ว่าผู้นำที่มีสถานะผู้นำสูงจะสามารถดำเนินโครงการพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายการพัฒนาหมู่บ้านได้ เช่นเดียวกับแนวคิดของ ชาด และคณะ (Shaded et al., 1982) ได้อธิบายทำนองเดียวกันว่า ผู้นำที่ดีมีจิตใจเป็นนักพัฒนาจะต้องใช้ภาวะผู้นำของตนชักนำให้สมาชิกหรือประชาชนภายในหมู่บ้านของตนเข้ามามีส่วนร่วมและจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม

3.3 ปัจจัยด้านการมีจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกของหมู่บ้านหรือชุมชน ผลการวิจัยที่พบว่า การมีจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกของหมู่บ้านหรือชุมชนจะเป็นตัวชี้วัดถึงศักยภาพการพึ่งตนเองได้นั้นแสดงให้เห็นว่ามีจิตสำนึกที่แสดงออกถึงความ

เอื้ออาทรรักและห่วงใยซึ่งกันและกันพร้อมที่จะขจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ให้หมดไปนั้นไปสอดคล้องกับผลงานวิจัยของสุนทรี จินธรรม (2531) และธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2536) ที่ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยทางด้านจิตสำนึกของประชาชนในหมู่บ้านที่มีบทบาทต่อการพัฒนาว่าการเสียสละทางความคิดหรือจิตใจเสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ภายใต้จิตสำนึกต่อการยึดมั่นในประเพณีที่ตังงาม ความเท่าเทียมกัน และความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายของประชาชนจะทำให้ชุมชนสามารถมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

3.4 ปัจจัยทางด้านการรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่าย (Networks) ผลการวิจัยที่พบว่า การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายจะเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึง ศักยภาพการพึ่งตนเองในหมู่บ้านได้นั้น แสดงให้เห็นว่า การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่าย เพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือการประกอบอาชีพ เช่น การรวมกลุ่มแปรรูปผลผลิตการเกษตรที่มีอยู่อย่างหลากหลายเพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าและเก็บรักษาไว้ให้ได้นานที่สุด เช่น การทำมะม่วงกวน กลั้วยฉาบ ผักดอง การทอเสื่อ ฯลฯ ล้วนเป็น การระดมการใช้เทคโนโลยีทรัพยากรแรงงานพลังจิตใจและเงินทุนเพื่อให้เกิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านทั้งสิ้นในขณะเดียวกันการรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายจัดกิจกรรมทางด้านสังคมวัฒนธรรม เช่น กิจกรรมวันแสดงความกตัญญูผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ กิจกรรมวันแม่ กิจกรรมวันพ่อ กิจกรรมการปลูกป่า และวันสำคัญอื่นทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี และศาสนาที่เป็นอีกแนวทางหนึ่งของการรวมกลุ่มกันเพื่อเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางด้านจิตใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันได้เช่นเดียวกันซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ฮอร์ตตัน (Horton, 1976) ที่ชี้ให้เห็นว่า การสร้างเครือข่ายโดยเริ่มจากจุดเล็กๆ ของชุมชนเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมจึงเท่ากับเป็นการสร้างสังคมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

3.5 ปัจจัยทางด้านการทุนทางสังคมในหมู่บ้าน (Social capital) ผลการวิจัยที่พบว่าทุนในหมู่บ้านหรือทุนทางสังคม การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของสมาชิก ไม่ว่าจะเกิด

จากการประชุมกลุ่มหรือเกิดจากกิจกรรมเวทีชาวบ้าน และเกิดจากการศึกษาดูงาน กรณีศึกษาของความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ก็ตามสิ่งเหล่านั้นจะทำให้ทุกคนสามารถกำหนดเป้าหมายการพัฒนาหมู่บ้านหรือมีจินตภาพของหมู่บ้านอย่างเดียวกันซึ่งจะเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่กระตุ้นให้ทุกคนหาวิธีการนำไปสู่การสร้างภาพของหมู่บ้านที่พึงตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีวาคอง-โยไซ (Wakon-Yosai Theory) ของฟุกุตาเกะ (Fukutake, 1981)

4. นโยบายพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ พบว่า ถ้าจะให้การดำเนินงานด้านการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านจนสามารถบรรลุถึงภารกิจและนโยบายการพัฒนาเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้หมู่บ้านมีขีดความสามารถบริหารจัดการด้วยตนเองได้ รัฐบาลจะต้องทำการปฏิรูประบบราชการ (Structure reform) และการพัฒนาศักยภาพความพร้อม (Potential development) ของผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ผู้นำประชาชนควบคู่กันไป ภายใต้แผนงานสำคัญ 4 แผนงาน ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

4.1 แผนงานปฏิรูปการบริหารระบบบริหารราชการ แสดงให้เห็นว่าที่ผ่านมาระบบราชการถือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญไม่สามารถเอื้ออำนวยและส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาหรือบริหารจัดการเพื่อแก้ปัญหาภายใต้สภาพปัญหาและความต้องการด้วยตนเองได้ จึงทำให้ศักยภาพของหมู่บ้านถูกครอบงำและบั่นทอนด้วยระบบราชการมาโดยตลอด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูประบบราชการภายใต้แผนปฏิรูปการบริหารราชการเพื่อให้หมู่บ้านหรือชุมชนสามารถบริหารจัดการด้วยตนเองได้โดยมีโครงการยอมรับ 5 โครงการ ดังนี้

4.1.1 โครงการปฏิรูประบบราชการเพื่อให้มีประสิทธิภาพและมีโครงสร้าง กระชับเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยการตรากฎหมายรองรับโครงสร้าง กระทรวง ทบวง กรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะหมู่บ้านในชนบทและกระแสโลก

4.1.2 โครงสร้างการปรับปรุงบทบาทของภาครัฐจากผู้ปฏิบัติและควบคุมมาเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมและอำนวยความสะดวก พร้อมทั้งให้การสนับสนุนการดำเนินงานของภาคเอกชน และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการปฏิรูประบบราชการ เพื่อเป็นการวางแนวทางไปสู่การปฏิบัติ เพื่อสร้างความเข้มแข็งจนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีความชัดเจนยิ่งขึ้น

4.1.3 โครงการปรับปรุงกระบวนการบริหารราชการโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อให้ประชาชนได้รับการบริการข้อมูลข่าวสารอย่างกว้างขวางรวดเร็ว และเท่าเทียมจนสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง

4.1.4 โครงการปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดทำงบประมาณ เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับนโยบายและกลยุทธ์ในการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

4.1.5 โครงการปรับปรุงข้อกฎหมายเบียดเบียนขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานเพื่อให้การบริหารงานมีความยืดหยุ่นเกิดประสิทธิผลโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้และมีการประเมินผลที่เป็นระบบเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

4.2 แผนงานพัฒนาศักยภาพความพร้อมของผู้บริหารเจ้าหน้าที่ ผู้นำ และประชาชนให้เอื้อหรือรองรับการบริหารจัดการแนวใหม่แสดงให้เห็นว่าที่ผ่านมาพฤติกรรมการบริหารงานของผู้บริหารเจ้าหน้าที่ผู้นำจะคุ้นเคยอยู่กับการควบคุมและกำกับให้ประชาชนเป็นผู้ปฏิบัติตามแนวทางการพัฒนาที่ตนต้องการ ซึ่งส่งผลให้การพัฒนาไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของประชาชนในหมู่บ้านได้อย่างแท้จริงอีกทั้งประชาชนก็ไม่มีโอกาสได้ใช้ศักยภาพของตนแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของหมู่บ้านได้ ดังนั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามแผนงานการปฏิรูปการบริหารระบบราชการจึงต้องมีแผนงานพัฒนาศักยภาพความพร้อมของผู้บริหารเจ้าหน้าที่ ผู้นำ และประชาชนให้รองรับการบริหารจัดการแนวใหม่ โดยมีโครงการรองรับ 5 โครงการ ดังนี้

4.2.1 โครงการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและบทบาท หน้าที่ของผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ และผู้ที่จะไปทำงานกับประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนจากการชี้นำ ควบคุมและกำกับไปเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนและผู้นำสามารถบริหารจัดการหมู่บ้านให้เกิดความเข้มแข็งได้ด้วยประชาชนเอง

4.2.2 โครงการเร่งรัดพัฒนาคุณภาพของผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ และผู้ที่จะไปทำงานในหมู่บ้านหรือชุมชน ให้มีเจตคติที่เอื้อต่อการบริการประชาชน

4.2.3 โครงการปรับเปลี่ยนวิธีการและกระบวนการทัศน์ของผู้นำและประชาชน ให้เกิดการทำงานเป็นกลุ่มและสร้างวิสัยทัศน์การพัฒนาหรือแก้ปัญหาหมู่บ้านร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาได้

4.2.4 โครงการเสริมสร้างให้มีการสร้างเวทีชาวบ้าน เพื่อเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการพัฒนาหมู่บ้านให้มีความเข้มแข็งร่วมกันอีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกความเป็นสมาชิกของหมู่บ้านอีกด้วย

4.2.5 โครงการส่งเสริมให้มีการค้นหาปราชญ์ชาวบ้าน ภายในหมู่บ้าน เพิ่มขึ้นโดยผ่านกระบวนการประชุมกลุ่ม การจัดเวทีชาวบ้าน การฝึกอบรม เป็นต้น

4.3 แผนงานพัฒนาศักยภาพการบริหารตามแนวทางกระจายอำนาจ (Decentralization) ขององค์การบริหารส่วนตำบลท้องถื่นซึ่งได้แก่องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และเทศบาล ดังนั้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ตามกฎหมาย ทั้งนี้ เพราะการบริหารงบประมาณ ยังมีการพึ่งพาจากส่วนกลาง จึงเป็นเพียงการ กระจายอำนาจตามรูปแบบเท่านั้น เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายตามแผนงานกระจายอำนาจขององค์การบริหารส่วนท้องถื่นได้ จึงต้องมีแผนงานพัฒนาศักยภาพการบริหารตามแนวทางกระจายอำนาจขององค์การบริหารส่วนท้องถื่นโดยมีโครงการรองรับ 3 โครงการ ดังนี้

4.3.1 โครงการส่งเสริมการกระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลางลงไปสู่ท้องถื่นให้มีความชัดเจน โดยการปรับกลไกการกระจายอำนาจให้มีความคล่องตัวเตรียมความพร้อมและปรับปรุงประสิทธิภาพและการแสวงหารายได้ ตลอดจนการ

จัดการทรัพยากรของท้องถิ่นให้สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งจนสามารถพึ่งตนเองได้

4.3.2 โครงการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพในการจัดเก็บรายได้ของท้องถิ่น และการกระจายอำนาจทางการคลังลงสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการงบประมาณของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้นโดยคำนึงถึงความจำเป็น และความเหมาะสมในการพัฒนาท้องถิ่น โดยเฉพาะการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

4.3.3 โครงการส่งเสริมให้ประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกครองส่วนท้องถิ่นรวมทั้งจัดให้มีการตรวจสอบและประเมินผลการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นโดยเริ่มต้นด้วยกระบวนการตัดสินใจกำหนดนโยบายการจัดซื้อจัดจ้างและการแต่งตั้งถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางบริหารตลอดจนเร่งเสริมสร้างความเข้าใจในบทบาทและการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อประสานงานให้การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเกิดประสิทธิผลต่อการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน

4.4 แผนงานปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาสังคมไทย โดยเฉพาะหมู่บ้านหรือชุมชนในชนบทให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ แสดงให้เห็นว่าที่ผ่านมาชาวชนบทด้อยโอกาสที่จะได้รับการศึกษา หรือการเรียนรู้เท่าเทียมกัน เพราะนักเรียนมีความเชื่อว่า การศึกษา คือ เครื่องมือในการพัฒนาคน และเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่จะนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจบนพื้นฐานของความรู้ความสามารถ ดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาจะต้องมุ่งปฏิรูปหรือพัฒนาระบบแห่งการเรียนรู้เพื่อให้ประชาชนทุกคนได้รับโอกาสเท่าเทียมกันที่จะเรียนรู้ และฝึกอบรมได้ตลอดชีวิตเพื่อรองรับการพัฒนาตนเอง ครอบครัวและหมู่บ้านโดยมีโครงการรองรับ 4 โครงการ ดังนี้

4.4.1 โครงการปฏิรูปโครงสร้างระบบการศึกษาให้เอื้อต่อผู้เรียนที่จะนำความรู้มาใช้ให้เกิดการสร้างงานหารายได้ให้กับตนเอง ครอบครัว และท้องถิ่นของ

ตนเอง ตลอดจนผลจากการศึกษาต้องเอื้อต่อการสร้างจิตสำนึกความเป็นสมาชิกของหมู่บ้าน

4.4.2 โครงการส่งเสริมให้มีวิทยาลัยชุมชนหรือศูนย์การเรียนรู้ในหมู่บ้านหรือชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตจากสิ่งใกล้ตัวหรือเป็นการเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตจากสังคมเพื่อสังคม เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการประกอบอาชีพ

4.4.3 โครงการส่งเสริมให้มีการพัฒนาหลักสูตรที่มีเนื้อหาหลากหลายที่มีฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดหลักสูตรการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านหรือชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้

4.4.4 โครงการส่งเสริมให้มีการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีทางการศึกษาสมัยใหม่อย่างผสมผสานเพื่อเป็นสื่อการเรียนรู้และการประกอบอาชีพในหมู่บ้านร่วมกัน

สามารถกล่าวสรุปได้ว่า การกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านที่กล่าวมา ได้วางอยู่บนรากฐานของความเป็นจริงของหมู่บ้านหรือชุมชนในชนบทที่ด้อยโอกาสทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อมจนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ อีกทั้งยังมีการเสนอแนะแนวทางการประเมินความเป็นไปได้ของการนำนโยบายไปปฏิบัติด้วย ดังนั้น รัฐบาลจึงควรเร่งรัดนำกลยุทธ์ในการที่จะทำให้การดำเนินนโยบายสำคัญเร่งด่วนที่กำหนดขึ้นจากการวิจัยในครั้งนี้ให้สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพึ่งตนเองของหมู่บ้านอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนา

จากผลการวิจัยที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนา ดังต่อไปนี้

1.1 ปัจจัยทางด้านแรงงาน แนวทางการพัฒนาควรเน้นที่การเพิ่มพูนความรู้ความสามารถและทักษะทางด้านฝีมือแรงงานภายในหมู่บ้านให้มีความหลากหลายเพื่อเตรียมความพร้อมกับฐานเศรษฐกิจที่เกิดจากการสร้างงานหรือการประกอบการทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรมากขึ้นโดยการฝึกอบรมและเรียนรู้ร่วมกันจากหลักสูตรระยะสั้นศูนย์การเรียนรู้การจัดเวทีชาวบ้านด้วยวิธีการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาการสมัยใหม่เพื่อให้ผลผลิตมีปริมาณและคุณภาพจนเป็นที่ยอมรับของตลาดผู้บริโภค ดังนั้น การพัฒนาแรงงานที่อยู่ในหมู่บ้านชนบท จึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะส่งเสริมให้การใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรที่มีอยู่ภายในหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์ต่อฐานเศรษฐกิจ ให้มีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดรายได้ และกำลังซื้อภายในหมู่บ้านสูงขึ้นตามมา อีกทั้งยังเป็นการชะลอการอพยพแรงงานไม่ให้ออกจากหมู่บ้านไปในเวลาเดียวกันได้อีกด้วย

1.2 ปัจจัยทางด้านภาวะผู้นำ ควรพัฒนาให้ผู้นำมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการพัฒนาเพื่อส่วนรวมการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับเสียสละความซื่อสัตย์ การประสานงาน ฯลฯ ทั้งนี้เพราะภาวะผู้นำจะเป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่ในการประสานงานระหว่างสมาชิกในหมู่บ้านและองค์กรต่างๆ ร่วมมือกันพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับหมู่บ้านได้

1.3 ปัจจัยทางด้านจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกของหมู่บ้านหรือชุมชนควรเริ่มต้นด้วยการใช้ภาวะผู้นำประสานงานเพื่อให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาเพื่อเปิดโอกาสให้เขาเหล่านั้นร่วมคิดร่วมวางแผนร่วมลงมือปฏิบัติร่วมประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ เป็นต้น นอกจากนี้ ควรให้บทบาทของสถาบันที่มี

อยู่ในหมู่บ้านเป็นตัวนำเพื่อพัฒนาจิตสำนึกให้มีจิตใจเอื้ออาทร เสียสละ อุทิศตนเพื่อส่วนรวม เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน วัด และโรงเรียน ประสานงานดำเนินโครงการพัฒนาให้เกิดเป็นรูปธรรมจนสมาชิกทุกคนมีความรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์โดยตรง เช่น โครงการปลูกป่าชุมชน ขุดลอกหนองน้ำและสาธารณะประโยชน์อื่นๆ เป็นต้น

1.4 ปัจจัยทางด้านการรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่าย ควรเริ่มต้นจากกลุ่มผู้สนใจในอาชีพเล็กๆ แล้วจึงขยายผลให้ใหญ่ขึ้นและหลากหลายมากขึ้นภายในหมู่บ้านและไปสู่ภายนอกหมู่บ้าน ทั้งนี้ แนวทางการพัฒนา การรวมกลุ่มควรให้การดำเนินกิจกรรมครบวงจร มิฉะนั้นการรวมกลุ่มก็จะไร้ประโยชน์ เช่น เริ่มต้นด้วยการวางแผน การจัดหาวัตถุดิบ หรือปัจจัยนำเข้า จากนั้นจึงพิจารณาไปถึงกระบวนการดำเนินงานเพื่อไปสู่การคาดหวังที่จะได้รับประโยชน์จากผลผลิตและการตลาดซึ่งเป็นผลประโยชน์ร่วมกันเพราะกิจกรรมการรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายจะเป็นการส่งเสริมให้มีการใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ หรือการประกอบอาชีพ ทรัพยากร จิตใจและสังคมวัฒนธรรมร่วมกันทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้หมู่บ้านพึ่งตนเองได้เป็นอย่างดี

1.5 ปัจจัยทางด้านทุนทางสังคม ในหมู่บ้านควรพัฒนาที่ผู้นำและประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ มีเจตคติที่ถูกต้อง และมีทักษะในหลักการบริหารจัดการต้นทุนทางสังคมได้

1.6 ปัจจัยทางด้านการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชนในหมู่บ้านควรใช้กระบวนการพัฒนาจากหลักสูตรท้องถิ่น ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์สาธิต หรือห้องปฏิบัติการการศึกษาดูงาน การฝึกอบรมกรณีตัวอย่างความสำเร็จฯ เพื่อให้สมาชิกเกิดความรู้ความเข้าใจเจตคติและทักษะการนำแนวคิดและประสบการณ์ไปประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสม

1.7 ปัจจัยทางด้านศักยภาพของหมู่บ้านในการจัดการและพัฒนาตนเองควรมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาผู้นำและประชาชนให้มีความรู้ความเข้าใจและทักษะในการ

บริหารจัดการแนวใหม่ด้วยวิธีการฝึกอบรมการสาธิตการศึกษาดูงาน ศูนย์ปฏิบัติการ หรือศูนย์สาธิตและการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดการและการพัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้

1.8 ปัจจัยทางด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในหมู่บ้านหรือชุมชนควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้นำและประชาชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ มีเจตคติที่ถูกต้องมีวิสัยทัศน์ที่เหมาะสมและมีกระบวนการทัศน์ในเชิงพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม จนสามารถนำไปใช้เป็นกลยุทธ์ในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้านร่วมกันด้วยวิธีการฝึกอบรมต่างๆ เช่น การจัดเวทีชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาจากศูนย์สาธิต และศูนย์ปฏิบัติการของชุมชน และการศึกษาดูงานกรณีความสำเร็จของการพัฒนา เป็นต้น ทั้งนี้เพราะการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้ทุกคนสามารถกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ต้องการได้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งต่อไปเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน หรือเรื่องที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาว่าด้วยชุมชนเข้มแข็ง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

2.1 ถ้าต้องการนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อมของประเทศ และกระแสโลกาภิวัตน์ตลอดจนบริบทของหมู่บ้านชนบทได้อย่างแท้จริง ควรมีการทำวิจัยในเรื่องนี้ซ้ำอีกครั้งหนึ่ง

2.2 ถ้าจะให้มีการดำเนินการวิจัยโดยใช้กลุ่มตัวอย่างหมู่บ้านให้มากขึ้นก็จะช่วยให้อธิบายการเปลี่ยนแปลงศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้านเพื่อยืนยันทฤษฎีได้ดีกว่านี้

2.3 ถ้าหากจะได้ดำเนินการวิจัยโดยมีการออกแบบพัฒนาเครื่องมือการวิจัยให้ครอบคลุมกรอบนโยบายการปฏิรูปโครงสร้างระบบราชการและศักยภาพขององค์กร

วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์

ปีที่ 1 เล่มที่ 1 (ม.ค.-มิ.ย. 2555)

ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ให้มีประสิทธิภาพที่สามารถวัดตัวแปรดังกล่าวออกมาได้อย่างชัดเจนจะช่วยยืนยันแนวคิดและทฤษฎีได้

2.4 ถ้าหากจะดำเนินการวิจัยเมื่อสิ้นสุดแผน 5 ปี ซึ่งอาจจะวิจัยให้ครอบคลุมตัวแปรทั้งหมดหรืออาจจะเจาะลึกลงไปในแต่ละประเด็น ซึ่งจะช่วยให้ได้ตัวชี้วัดความสำเร็จ และยืนยันแนวคิดและทฤษฎีชัดเจนยิ่งขึ้น

2.5 ถ้าจะมีการดำเนินการวิจัยเมื่อสิ้นสุดแผน 5 ปี โดยการออกแบบพัฒนาเครื่องมือการวิจัยให้ครอบคลุมภาระหน้าที่ทั้งหมดขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หรือทำการวิจัยเจาะลึกเฉพาะแต่ละประเด็นก็จะช่วยให้ได้ตัวชี้วัดความสำเร็จและยืนยันแนวคิดทฤษฎีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2.6 ถ้าสามารถทำการวิจัยเพื่อประเมินนโยบายและแผนการดำเนินการ เมื่อสิ้นสุดแผน 5 ปี โดยการออกแบบเครื่องมือการวิจัยให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งประเทศก็จะช่วยให้ได้ตัวชี้วัดที่สามารถอธิบายความสำเร็จและยืนยันแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2539. **แผนพัฒนา**

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2549). กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

-----, 2543. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2544-2549).** กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

ัญญา สนิตวงศ์ ณ อยุธยา. 2536. **โครงสร้างอำนาจของชุมชน: ศึกษากรณีชุมชนชาวโคก. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม,สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.**

นิคม พรหมมาเทพย์. 2538. **ภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบท.**

วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิตศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปรีชา สันรัมย์. 2541. **การพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการบริหารองค์การบริหาร
ส่วนตำบลในการจัดทำแผนพัฒนาตำบล.** วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์. 2543. **กลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพในการพึ่งตนเองของ
หมู่บ้านชนบทไทยในสภาวะการณ์ปัจจุบัน.** เลย: สถาบันราชภัฏเลย.

พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ. 2544. **การประเมินนโยบายและยุทธศาสตร์การ
บรรลุเป้าหมายสุขภาพดีถ้วนหน้า ปี 2543.** ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรม
จันทร์.

วิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, สถาบัน. 2538. **รายงานการวิจัย
ฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท.** กรุงเทพฯ:
สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.

สมบัติ อารังธัญวงศ์. 2539. **ปัญหารากฐานของชนบท.** กรุงเทพฯ: สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2544. **การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท ฉบับรวมชุด.**
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุชาติ โคตรทุม. 2541. **ปัจจัยด้านความเป็นผู้นำที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม
ในการบริหารงานพัฒนาตำบลของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล:
ศึกษาเฉพาะจังหวัด.** วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการ
พัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สุนทรี จินธรรม. 2531. **การศึกษาองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมในการ
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในหมู่บ้านโครงการปฐมอโคก ตำบลพระ**

- ประโทน อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม.** วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษา, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อคิน รพีพัฒน์. 2527. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.** นครปฐม: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Doyle, R. 1998. "Community Development in an Age of Globalization." **The Partnership Option Prepare for the presentation to the 1st International Conference on Community Development in the Asia-Pacific at Sukothai Thamathirat University.**
- Fukutake, T. 1981. **Japanese Society Today.** Tokyo: University of Press.
- Green, S.E. 1994. **Age an Adoption of Recommended Agricultural Practices among Peasant Farmers in Guatemala: A Re-examination (Sustainable Development).** (Ph.D. Thesis in Social Development). Guatemala: Tulane University.
- Horton, P.B. 1976. **Sociology.** New York: Mcgraw Hill.
- Lisk, F. 1985.**Popular Participation in Planning for Basic Needs: Concepts, Methods and Practices.** Aldershots: Gower.
- Mbeo, F. 1997. **An Inquiring Mind: Problems and Prospects of Its Development.** Education For Self-Reliance, Tanzania. (Ph.D. Thesis in Education). Canada: University of Alberta.
- Parsons, T. & Bales, R.F. 1953. **Working Papers in the Theory of Action.** Glencoe: Free Press.
- Patnum, R.D. 1993. **Making Democracy Work; Civic Traditions in Modern Italy.** Princeton, N.J.: Princeton University.
- Peter, O. & Devid, M. 1984. **Approaches to participation in Rural Development.** New York: Praeger Publishers.

- Ramakrisna, V. 1998. **Exploring Collective Action in Watershed Development Policy: A Study in The Semi-Arid Tropics of South India (Rural Development, Sustainable Development, Non Governmental Organization)**. (Ph.D. Thesis in Social Development). India: University of Delaware.
- Ramatar, A.L. 1985. **Self-Reliance in Theory and Practice: A Critique of Somali Praxis, 1969-1980**. (Ph.D. Thesis in Social Development). U.S.A.: University of Denver.
- Shad, W. et al. 1982. **Participation of the poor in Development**. Leide: University of Leiden.
- Terry, A. 1983. **Catalysts of Development: Voluntary Agencies in India**. Connecticut: Kumartian.
- Watanasiri, C. 1997. **Cooperatives in Rural Development: A Case Study of a Group for Production Credit Cooperative in Northeast Thailand**. (Ph.D. Thesis in Planning Development). Canada: University of Alberta.